

مجموعه مقالات اولین و دومین همایش اقتصاد مقاومتی؛

بررسی برنامه‌ها و متون

تدوین

سید حسین میرجلیلی

روشنک بزرگی برزی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۷

**Proceedings of the First and Second
Conferences on Resistance Economy:
Review of Programs and Texts**

Edited by

Seyed Hossein Mirjalili (Ph.D.)

Roshanak Bozorgi

Institute for Humanities
and
Cultural Studies
Tehran, 2018

نقد و بررسی تلفیقی کتب اقتصاد مقاومتی^۱

چکیده

در این مقاله متون اقتصاد مقاومتی به پنج گروه تقسیم شده است. اول، متون تبیین‌کننده بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، دوم، متون تبیین‌کننده اقتصاد مقاومتی به‌منابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تحریم و تهدید، سوم، متونی که اقتصاد مقاومتی را به‌منابه اقتصاد اسلامی می‌داند، متون تبیین‌کننده اقتصاد مقاومتی به‌منابه تاب‌آوری اقتصادی و متونی که اقتصاد مقاومتی را مقاوم‌سازی اقتصاد ایران می‌داند. متون گروه اول نیازمند نظریه‌پردازی و شیوه‌های اقدام و عمل است. متون دفاع اقتصادی، تقلیل‌گرا به‌نظر می‌رسد. متونی که اقتصاد مقاومتی را به‌منابه اقتصاد اسلامی می‌داند، ظاهراً منطبق با بیانات مقام رهبری درباره اقتصاد مقاومتی نیست. به‌نظر می‌رسد متون تاب‌آوری اقتصادی و مقاوم‌سازی به بیانات مقام رهبری درباره اقتصاد مقاومتی بسیار نزدیک است. واژه‌های کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تاب‌آوری، دفاع اقتصادی، تحریم اقتصادی، نقد کتاب.

۱. مقدمه

اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» در شهریور ماه ۱۳۸۹ به وسیله مقام رهبری وارد ادبیات اقتصادی کشور شد. سخنرانی‌های بعدی مقام رهبری، این اصطلاح را روشن‌تر کرد و ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در اواخر سال ۱۳۹۲ آن را وارد عرصه سیاست‌گذاری اقتصادی کرد. از زمان مطرح شدن اصطلاح اقتصاد مقاومتی در کشور، کتب متعددی با این عنوان منتشر شده است که در این مقاله، نقد و بررسی این کتب، به‌صورت تلفیقی (ترکیبی) صورت می‌گیرد. بدین‌منظور در بخش دوم مقاله، کتب اقتصاد مقاومتی، دسته‌بندی و معرفی می‌شود. در بخش سوم، کتب اقتصاد مقاومتی، نقد می‌شود و سرانجام نتیجه‌گیری، آخرین بخش مقاله را تشکیل می‌دهد.

۱. سید حسین میرجلیلی، دانشیار پژوهشکده اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۲. چارچوب نظری و روش‌شناسی

نقد کتاب در نشریات علمی دنیا به دو صورت انجام می‌شود. اول، نقد یک کتاب و دوم، نقد چند کتاب دارای موضوع مشترک. اغلب نقدهای منتشره در نشریات علمی دنیا به صورت نقد یک اثر است، اما در سال‌های اخیر، نقد چند اثر دارای موضوع مشترک نیز در حال رشد است. نقد چند اثر دارای موضوع مشترک را می‌توان نقد تلفیقی نامید، زیرا به صورت ترکیبی و براساس موضوعات مشترک، این آثار انتخاب می‌شود و براساس همین محورهای مشترک، نقد و بررسی می‌شوند. از آنجا که کتاب‌های اقتصاد مقاومتی را می‌توان به چند گروه تقسیم کرد، از این‌رو، از نقد انفرادی کتب می‌توان صرف‌نظر کرد و هر گروه کتاب اقتصاد مقاومتی مورد نقد قرار می‌گیرد. نقد هر گروه کتب اقتصاد مقاومتی نیز با نقد گروه دیگر متفاوت است. از این رو نقد تلفیقی یا ترکیبی، ناظر به این شیوه نقد گروه آثار دارای موضوع مشترک است، سوآلی که در اینجا مطرح می‌شود این است که معیار تقسیم کتاب‌های اقتصاد مقاومتی چیست؟ معیار تقسیم کتب اقتصاد مقاومتی، تعریف آنها از اقتصاد مقاومتی است.

۳. دسته‌بندی کتب اقتصاد مقاومتی

کتاب‌های بررسی شده در زمینه اقتصاد مقاومتی را می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد. اول، اقتصاد مقاومتی با تبیین بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ این آثار تعریف اقتصاد مقاومتی را از بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی اتخاذ کرده‌اند و محتوای کتاب، ارائه و تبیین این دو محور است. دوم، اقتصاد مقاومتی به مثابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تحریم و تهدید؛ این آثار، براساس ادبیات دفاع اقتصادی برای مقابله با تحریم‌ها و تهدیدهای اقتصادی، به تبیین اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند. سوم، اقتصاد مقاومتی به مثابه اقتصاد اسلامی؛ این آثار، اقتصاد مقاومتی را لازمه تحقق اقتصاد اسلامی و تبلور آن در عرصه عمل می‌دانند. چهارم، اقتصاد مقاومتی به مثابه تاب‌آوری اقتصادی؛ این آثار، تاب‌آوری اقتصادی را تبلور مقاوم بودن اقتصاد می‌دانند. سرانجام گروه پنجم، اقتصاد مقاومتی را به مثابه مقاوم‌سازی اقتصاد ایران، قلمداد می‌کنند. در این بخش، به معرفی کتب هر گروه می‌پردازیم.

اول، اقتصاد مقاومتی از طریق تبیین بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

این گروه متون، تلاش کرده‌اند با بررسی بیانات رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، به

استخراج ابعاد و ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی پردازند. از جمله اینکه با بهره‌گیری از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد، به «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای» پردازند، (تراب‌زاده و سجادیه و سمیعی نسب، ۱۳۹۲، صص ۳۱-۴۶) یا اینکه با بررسی بیانات رهبری به استخراج «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران» پرداخته‌اند. (سیف، ۱۳۹۱، صص ۵-۲۲). کتب منتشره در این گروه نیز با محوریت بررسی و تبیین بیانات رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تألیف شده است. این گروه متون، شامل کتاب‌های زیر است:

الف) درس‌گفتارهای اقتصاد مقاومتی؛

این اثر، تبیین نظریه اقتصاد مقاومتی مبتنی بر اندیشه اقتصادی رهبری است. این اثر، یک متن آموزشی مدون درباره اقتصاد مقاومتی با تمرکز بر اندیشه‌های رهبری است و به دنبال تبیین منظومه فکری مقام رهبری در اقتصاد مقاومتی است. این کتاب شامل سیزده فصل به شرح زیر است. اول، مفهوم اقتصاد مقاومتی از منظر مقام معظم رهبری، دوم، اقتصاد مقاومتی مقدمه لازم برای رسیدن به استقلال سیاسی و اقتصادی، سوم، بررسی ابعاد اقتصاد مقاومتی به زبان دانشگاهی، چهارم، الزامات نظریه‌پردازی در اقتصاد مقاومتی، پنجم، حماسه اقتصادی بودن اقتصاد مقاومتی، ششم، مردمی کردن اقتصاد در اقتصاد مقاومتی، هفتم، نقش اقتصاد تعاونی، اقتصاد مردمی و بخش خصوصی در اقتصاد مقاومتی، هشتم، مبارزه با فساد مالی و رانت در اقتصاد مقاومتی، نهم، مدیریت ارز در اقتصاد مقاومتی، دهم، نقش اقتصاد دانش‌بنیان در اقتصاد مقاومتی، یازدهم، عبور از تحریم با اجرای اقتصاد مقاومتی، دوازدهم، راهکارهای ترویج اقتصاد مقاومتی، و سیزدهم، بررسی طرح هدفمندی یارانه‌ها در اقتصاد ایران. (بیغاسی، ۱۳۹۳، ص ۴۶).

ب) اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت

این کتاب به تبیین اقتصاد مقاومتی از طریق ذکر فرازهایی از بیانات مقام رهبری در زمینه ابعاد مختلف اقتصاد مقاومتی پرداخته است. مهم‌ترین محورهای بیانات رهبری که در این کتاب ذکر شده است، عبارتند از: ظرفیت‌های فراوان کشور، مشکلات مزمن اقتصاد کشور، جنگ تمام‌عیار اقتصادی با ج.ا. ایران، توانایی ما برای مقابله با تهدیدات، تکیه بر ظرفیت‌های داخلی، داشتن

روحیه جهادی، محوریت مردم، لزوم کاهش وابستگی به نفت، لزوم اصلاح الگوی مصرف، لزوم فسادستیزی. در زمینه الزامات اقتصاد مقاومتی، هشت الزام مطرح شده توسط مقام رهبری ذکر شده است که عبارتند از: عزم جدی مسئولان، ورود به میدان عمل، تبدیل به برنامه و سیاست‌های اجرایی، هماهنگی میان بخش‌های گوناگون، نظارت در همه سطوح، رفع موانع، گفتمان‌سازی و درنهایت، پایش و اطلاع‌رسانی در مورد پیشرفت در اقتصاد مقاومتی است. (هاشم‌پور و همکاران، ۱۳۹۵، صص ۲۱-۱۰۷ و ۱۲۷-۱۳۳).

ج) نقشه راه اقتصاد مقاومتی در بیانات مقام معظم رهبری

در این کتاب، دلایل مطرح‌شدن اقتصاد مقاومتی از سوی مقام رهبری، اولاً: گسترش تحریم‌های اقتصادی نول غربی علیه ج. ا. ایران، ثانیاً: هدف‌گذاری دشمن بر روی اقتصاد ایران و ثالثاً: الزامات روند پیشرفت‌های اقتصادی کشور ذکر شده است.

در زمینه الزامات اقتصاد مقاومتی در کلام رهبری موارد زیر ذکر شده است: کاهش وابستگی به نفت، مبارزه با فساد اقتصادی، مبارزه با قاچاق کالا، خودکفایی در کالاهای اساسی و مورد نیاز، مدیریت منابع ارزی کشور، حمایت از تولید ملی، جهاد اقتصادی، مدیریت و اصلاح الگوی مصرف، بهره‌گیری از صنایع دانش‌بنیان و مردمی کردن اقتصاد.

در این کتاب، ده رکن اقتصاد مقاومتی با استفاده از بیانات رهبری ذکر شده است. ارکان مذکور عبارتند از: اول، حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ملی، دوم، اقتصاد بدون نفت، سوم، مدیریت منابع ارزی، چهارم، مردمی کردن اقتصاد، پنجم، مدیریت و اصلاح الگوی مصرف، ششم، صنایع دانش‌بنیان، هفتم، مبارزه با فساد اقتصادی، هشتم، خودکفایی، نهم، مبارزه با قاچاق کالا و دهم، جهاد اقتصادی (زارعی، ۱۳۹۲، صص ۲-۱۱۳).

د) الزامات حقوقی تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، این کتاب شاخصه‌های حقوقی تحقق آن را به عنوان الزامات حقوقی، مطرح کرده‌است. سؤال اصلی این پژوهش، چیستی اصول و شاخصه‌های حقوقی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در راستای اجرایی کردن آن است. به عبارت دیگر، اصول و شاخصه‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چیست؟ بر این اساس ابتدا سیاست‌های کلی اقتصاد

مقاومتی تبیین شده و سپس اصول حاکم بر این سیاست‌ها مبتنی بر آموزه‌های فقه اسلامی و اصول قانون اساسی تبیین شده و شاخصه‌های حقوقی به منظور اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ارائه شده است. اصول و شاخصه‌های حقوقی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که در این کتاب تبیین شده عبارتند از: اصل خودکفایی و تأمین استقلال اقتصادی و شاخصه‌ها (لوازم) حقوقی آن، اصل عدالت اقتصادی و اجتماعی و شاخصه‌ها (لوازم) حقوقی آن، اصل فساد ستیزی و لوازم حقوقی آن، اصل تأمین رفاه اجتماعی و تحرک و پویایی در اقتصاد و شاخصه‌های حقوقی آن، اصل مردم‌محوری و لوازم حقوقی آن و اصل اصلاح الگوی مصرف و شاخصه‌های حقوقی آن. (بهداری جهرمی و فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۵، صص ۲۴-۵۱).

ه) اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل

در فصل اول این کتاب به تبیین مؤلفه‌ها و ارکان سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با استفاده از بیانات رهبری پرداخته شده است و در فصل دوم، دیدگاه صاحب‌نظران و کارشناسان در زمینه اقتصاد مقاومتی ارائه شده است و در نهایت در فصل سوم، چگونگی اقدام و عمل از دیدگاه کارشناسان و مصوبات ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌پردازد و در آن فهرست پروژه‌های دستگاه‌های اجرایی برای تحقق اقتصاد مقاومتی ذکر شده است. علاوه بر آن راهکارهای عملیاتی برای اجرای اصول اقتصاد مقاومتی در زمینه‌های زیر مطرح شده است: کاهش دخالت دولت در اقتصاد، افزایش رقابت و کاهش انحصار، بهبود فضای کسب‌وکار، اصلاح ساختار بانک‌ها، رونق در بازار مسکن، رونق بازار سرمایه، اصلاح قانون کار، کاهش حجم دولت، یکسان‌سازی نرخ ارز و حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. (اسکندری و اسکندری، ۱۳۹۵، صص ۱۲۲-۱۲۴).

و) درآمدی بر اقتصاد مقاومتی و آموزش و پرورش

این کتاب، روح حاکم بر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را فرهنگی می‌داند و اظهار می‌دارد که بدون تحول فرهنگی در تعلیم و تربیت و متون درسی آموزش و پرورش، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، تحقق نمی‌یابد. براین اساس این کتاب در دو بخش اصلی تدوین شده است. در بخش اول، اقتصاد مقاومتی با توجه به بیانات رهبری و با محوریت پیشرفت و موانع داخلی و خارجی آن (مانند

تحریم)، معرفی شده است. و با توجه به اینکه اولین گام در راستای رشد و پیشرفت، تغییر در فرهنگ افراد و جوامع است، در بخش دوم، جایگاه تعلیم و تربیت اقتصادی به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان اقتصاد مقاومتی توضیح داده شده است. بر این اساس در بخش دوم کتاب برای یکایک بندهای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بیست‌و‌چهار سیاست که برای تحقق اقتصاد مقاومتی باید در متون درسی آموزش و پرورش گنجانده شود، برشمرده شده است. (طغیانی، ۱۳۹۴، ص ۷۳-۹۶).

ز) سه گفتار در باب اقتصاد مقاومتی

این کتاب در سه فصل، عمدتاً به تبیین بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پرداخته است. عناوین فصول عبارتند از: «چرایی و چیستی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، «وضعیت‌شناسی حوزه فرهنگ در تحقق اقتصاد مقاومتی»، «راهبردهای گفتمان‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی».

دوم، اقتصاد مقاومتی به مثابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تحریم‌ها و تهدیدها؛

این گروه متون، شامل کتاب‌های زیر است:

الف) هفت گفتار در باب دفاع اقتصادی

اقتصاد مقاومتی می‌تواند ضمن افزایش توان پدافندی اقتصاد ملی و کاهش آسیب‌ها و خنثی‌سازی تحریم‌ها و تهدیدها، رشد اقتصادی در کشور به‌همراه بیاورد. سازمان پدافند غیرعامل کشور در پدافند اقتصادی و صیانت از اقتصاد ملی در برابر تهدیدها و تحریم‌ها، اقدام به انتشار هفت گفتار در این زمینه کرده است. گفتار اول به بررسی جایگاه دفاع اقتصادی در برنامه ششم، گفتار دوم، معرفی ماهیت دفاع اقتصادی، گفتار سوم، بررسی رابطه علم اقتصاد و دفاع اقتصادی، گفتار چهارم، رابطه فرهنگ اقتصادی در الگوی دفاع اقتصادی، گفتار پنجم، نظریه علمی جنگ اقتصادی، گفتار ششم، سیاست‌گذاری عمومی در حوزه دفاع اقتصادی، گفتار هفتم، بررسی اقتصاد انرژی در دفاع اقتصادی، پرداخته است. (سازمان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۵، صص ۹-۱۴۷).

ب) مقدمه‌ای بر نقش پدافند اقتصادی در اقتصاد مقاومتی

پدافند اقتصادی، مجموعه‌ای از اقدامات غیرمسلحانه است که به‌کارگیری آن‌ها باعث کاهش

آسیب‌پذیری و افزایش بازدارندگی ارتقای پایداری ملی و تداوم کارکردهای ضروری و تسهیل مدیریت بحران در برابر تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌شود. پدافند به معنای مصون‌سازی است. در این کتاب پس از ارائه بحثی در زمینه جنگ اقتصادی، طی چند فصل به تحلیل دفاع اقتصادی پرداخته است. دفاع اقتصادی در مقابل تحریم اقتصادی، باعث ناکام‌شدن تحریم اقتصادی می‌شود. از آن جا که جنگ اقتصادی با ج.ا. ایران به راه انداخته‌اند، ایجاد اقتصاد مقاوم، باعث ناکام‌شدن آنها می‌شود. دفاع اقتصادی نوعی دفاع (پدافند) غیرعامل است و مقاوم‌سازی، تعیین‌کننده خواهد بود. نقش فرهنگ‌سازی در اقتصاد مقاومتی موضوع فصل دیگر این کتاب است که فرهنگ‌سازی را باعث ارتقای تاب‌آوری می‌داند. محتوای فرهنگی و تقویت فرهنگ جهادی باید متناسب با نظام اقتصاد مقاومتی تولید شود. در فصل سوم به بررسی نقش دفاع اقتصادی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی پرداخته است. در ابتدا مخاطرات اقتصادی برای کشور مشخص گردیده و سپس تأمین، تولید، توزیع و ذخیره‌سازی، فرصتها و چالش‌های امنیت غذایی و مخاطرات مربوط به آن تبیین شده و راهکارهای افزایش امنیت غذایی ذکر گردیده است. علاوه بر آن ارتقای نظام سلامت و نوسازی ذخیره‌سازی کالاهای اساسی باعث مقاوم‌سازی اقتصادی می‌شود. سرانجام فصل پایانی به بررسی تاریخی دفاع اقتصادی از صدر اسلام تا کنون پرداخته است. (سازمان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۴، صص ۳۱-۱۳۳)

ج) اقتصاد مقاومتی، راهکار مقابله با تحریم

این کتاب در پنج فصل تدوین گردیده است. فصل اول، مبانی تحریم، فصل دوم، مفهوم‌شناسی و تاریخچه تحریم علیه ایران، فصل سوم، اهداف تحریم، فصل چهارم، عملکرد تحریم و فصل پنجم، تحریم در کلام رهبری است. ج.ا.ایران با تحریم‌های اقتصادی مواجه بوده است. در این کتاب تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا و طراحان آن معرفی شده‌اند. پس از بیان انواع تحریم در فصل سوم، تحریم اقتصادی چنین تعریف شده است: تحریم برنامه‌ریزی شده یک یا چند دولت از طریق محدودکردن مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار بر کشور هدف با مقاصد مختلف سیاسی است. در فصل عملکرد تحریم، عوامل مؤثر بر کارآمدی تحریم‌ها از جمله تحریم‌های آمریکا علیه ایران، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های کشور، مدت زمان تحریم‌ها و کنترل و نظارت بر تحریم‌ها دانسته شده است. در فصل پنجم که در باره تحریم در کلام رهبری است، آثار تحریم از دیدگاه رهبری، بروز استعدادهای درونی، شناخت نقاط قوت و ضعف و دستیابی به پیشرفت ذکر شده و مهم‌ترین راهکار

مقابله با تحریم اقتصادی، اقتصاد مقاومتی اعلام شده است که با آن می‌توان با تهدیدهای اقتصادی خارجی مقابله کرد و از تضعیف اقتصاد کشور پیشگیری و از ظرفیت‌های کشور بهره‌برداری کرد. (نعمت‌اللهی و حیدری، ۱۳۹۵، صص ۱-۹۹).

د) اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مبنایی و برخی اصول راهنمای کاربردی اثر مشتمل بر پنج بخش و یازده فصل است. در بخش اول به مبنایی نظری اقتصاد مقاومتی از دیدگاه فرهنگ اسلامی پرداخته شده است. این بخش از سه فصل نگرش مبنایی و برخی جهت‌گیری‌های اساسی اقتصاد در فرهنگ اسلامی، مفهوم و ویژگی‌های مقاومت و یافته‌های بخش اول و جمع‌بندی تشکیل شده است. بخش دوم به مفهوم اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران اختصاص دارد. در فصل چهارم موضوع سابقه و انگیزه طرح اقتصاد مقاومتی، در فصل پنجم، مفهوم و ارکان اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران و در فصل ششم جمع‌بندی و یافته‌های این بخش مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش سوم و در قالب دو فصل هفتم و هشتم، مروری بر دیدگاه‌های داخلی درباره اقتصاد مقاومتی و مفاهیم مقاومت اقتصادی صورت گرفته است. در بخش چهارم و فصل نهم به نمونه‌هایی از تجربیات کشورهای مختلف در زمینه مقاومت اقتصادی اشاره شده است. و در آخر، در بخش پنجم، به اصول راهنمای اساسی و راه‌کارهایی جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران پرداخته شده است. در فصل دهم و یازدهم نیز به ترتیب، آسیب‌ها و کاستی‌های اساسی اقتصاد ایران و الزامات و راهنمایی برای تحقق اقتصاد مقاومتی بررسی شده است.

در بخش مبنایی نظری و مفهومی، مقاومت از دیدگاه اسلامی براساس معنای صبر در فرهنگ اسلامی تفسیر شده و اقتصاد مقاومتی از دیدگاه فرهنگ اسلامی چنین تعریف شده است: «نظام کاربرد متعهدانه، متعادل و مدیرانه تمامی منابع و امکانات خداداده، ضمن رعایت اصول طمانینه و پویایی و عزت و شجاعت، همراه با عاقبت‌اندیشی، تا دستیابی به هدف جامع (اخروی و دنیوی) کشور اسلامی، به رغم معارضة دشمنان». (ص ۱۶۳).

در بخش کاربردی، از جمله آسیب‌ها و کاستی‌های ساختاری اقتصاد ایران، تک محصولی بودن، خام‌فروشی و وابستگی به درآمد نفتی، دولتی‌بودن تاریخی اقتصاد، بهره‌وری پایین، مناسب نبودن فضای کسب‌وکار، نابرابری توزیع فرصت‌ها و امکانات، فساد مالی و بیکاری و رشد کند و پرتوسان اقتصادی دانسته شده است. سپس اصول راهنمای کاربردی ارائه شده است: اول اینکه اقتصاد نفتی،

بیمار است و اقتصاد ایران به نفت، اعتیاد دارد. بر این اساس پیوست شماره یک کتاب به عوامل و پیامدها و روش‌های ترک اعتیاد اختصاص یافته است. دوم اینکه، اقتصاد ایران در شرایط جنگ اقتصادی است. جنگ اقتصادی باعث عمیق‌تر شدن مشکلات ساختاری ایران شده است. بر این اساس پیوست شماره (۲) کتاب به اصول جنگیدن اختصاص یافته است. سوم اینکه، پدافند اقتصادی، نوعی پدافند (دفاع) غیرعامل است. در دفاع غیرعامل، تمام اقدامات احتیاطی جز استفاده از جنگ افزار به‌منظور به حداقل رساندن تأثیر عملیات خصمانه دشمن است. پدافند اقتصادی در اقتصاد مقاومتی نیز می‌تواند در زمره پدافند غیرعامل به حساب می‌آید. (ص ۳۲۷) پدافند غیرعامل، مصونیت‌سازی است. (دری نوگورانی و صالح اصفهانی، ۱۳۹۲، صص ۱۵-۳۴۵).

ه) الگوی اقتصاد مقاومتی ج. ا. ایران در برابر تحریم‌های استکبار جهانی

این کتاب مشتمل بر سه بخش و چهارده گفتار است. در بخش اول با عنوان «میانی نظری و تجربیات اقتصاد مقاومتی»، طی هشت گفتار به بررسی: ادبیات نظری اقتصاد مقاومتی و تحریم، تجربیات اقتصاد مقاومتی، ظرفیت اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، آسیب‌شناسی ساختار اقتصاد ملی و عملکرد اقتصادی، ملاحظات امنیت ملی حاکم بر اقتصاد ج.ا.ایران، ملاحظات امنیت ملی حاکم بر ج.ا.ایران از نگاه مقام معظم رهبری، اهداف، ظرفیت‌ها و آسیب‌های اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران، و چهارچوب نظری و مفهومی، پرداخته است.

بخش دوم، با عنوان اقتصاد ملی در برابر تحریم، طی پنج گفتار به بررسی: تحریم و آسیب‌های اقتصاد ملی، تحریم و ظرفیت‌های اقتصاد ملی، اهداف اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران، ارتباط ظرفیت‌ها، چالش‌ها و اهداف اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران و ابعاد، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران، پرداخته است.

سرانجام در بخش سوم با عنوان الگوی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران به آرایه یافته‌ها و نتایج پرداخته است. (سیف و همکاران، ۱۳۹۳، صص ۱۳-۴۳۱).

و) جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: تحریم‌های اقتصادی ایران، میانی، ابعاد و راهکارها

این کتاب در پنج بخش به تحلیل تحریم‌های اقتصادی علیه ایران پرداخته است. در بخش اول با عنوان کلیات تحریم، طی دو فصل به بررسی چیستی تحریم و اهداف تحریم در ادبیات مرسوم و

اهداف تحریم‌های وضع شده علیه ج.ا.ایران پرداخته است. در بخش دوم با عنوان نهادشناسی و تاریخچه تحریم‌های اقتصادی، به بررسی تاریخچه بین‌المللی تحریم‌ها، تاریخچه تحریم‌های اقتصادی در تمدن اسلامی و همچنین چهار دوره تحریم‌های وضع شده علیه جمهوری اسلامی از انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۹۴ تشریح شده است.

بخش سوم با عنوان مباحث اقتصادی - سیاسی تحریم‌ها به بررسی متغیرهای سیاسی - اقتصادی تحریم و بررسی تحلیلی تحریم‌های اقتصادی و ارائه نقشه کلان تحریم‌ها علیه ج.ا.ایران به تفکیک بخش‌های اقتصادی پرداخته است. بخش چهارم به ارزیابی مسایل و ابعاد مختلف عدم مشروعیت رژیم حقوقی تحریم علیه ایران از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر رژیم حقوقی تحریم شورای امنیت سازمان ملل متحد پرداخته است. سرانجام در بخش پنجم، راهکارهای کلان و خرد جهت مدیریت تحریم‌ها، بررسی شده است. (بیگامی و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۳۱-۳۸۹).

ز) هشت گفتار در اقتصاد تحریم

تحریم‌های اقتصادی به‌عنوان بخشی از مطالعات اقتصاد مقاومتی طی هشت گفتار مورد بررسی قرار گرفته است. گفتار اول به بررسی تاریخچه، آثار و تبعات وضع تحریم‌های مختلف علیه ج.ا.ایران پرداخته است. گفتار دوم، اختصاص به بررسی ابعاد حقوقی تحریم‌ها در چهارچوب حقوق بین‌الملل دارد. در گفتار سوم، تحریم‌های وضع شده علیه ج.ا.ایران در چهارچوب مناسبات بین‌المللی و منطقه‌ای، بررسی شده است. گفتار چهارم به بررسی تفصیلی قطعنامه‌های شورای امنیت علیه ج.ا.ایران پرداخته است. گفتار پنجم، کاوشی در شناخت اهداف وضع تحریم‌های اقتصادی علیه ج.ا.ایران با توجه به توافق ژنو است. گفتار ششم، به بررسی نهادهای مؤثر در وضع تحریم‌ها در نظام سیاسی - اداری آمریکا پرداخته است. گفتار هفتم، اختصاص به بررسی اقتصاد سیاسی ایران با توجه به تحریم‌ها دارد و سرانجام گفتار هشتم، به بررسی مدیریت تحریم‌ها در اقتصاد مقاومتی می‌پردازد. بدین ترتیب در این اثر طی هشت گفتار به بررسی اقتصاد مقاومتی در شرایط اقتصادی تحریم پرداخته است. (ایزدی و دیگران، ۱۳۹۴، صص ۴۱-۴۲۶).

ک) مقدمه‌ای بر اقتصاد تحریم

تحریم اقتصادی از مصادیق جنگ اقتصادی و نوعی تهدید است. تحریم تجاری و تحریم مالی، دو

مصادیق تحریم‌های اقتصادی است. در این کتاب اقتصاد مقاومتی به‌مثابه دفاع اقتصادی در مقابل تحریم مورد بحث قرار گرفته است. این کتاب در شش فصل به تحلیل تحریم‌های اقتصادی پرداخته است. اول، مبانی نظری تحریم اقتصادی، دوم، تاریخچه استفاده از تحریم‌های اقتصادی در دنیا، سوم، تجربه کشورهای تحریم شده، چهارم، سیر تاریخی تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، پنجم، مقابله با تحریم اقتصادی، ششم، بررسی برخی کتاب‌های مطرح در زمینه تحریم اقتصادی. (طغیانی و همکاران، ۱۳۹۶، صص ۹-۳۳۵)

ل) اقتصاد مقاومتی از منظر سیره نبوی

در این کتاب، اقتصاد مقاومتی، مقابله با تهدید اقتصادی تعریف شده و اقتصاد مقاومتی به‌مثابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تهدیدها و تحریم‌های اقتصادی و بر اساس سیره نبوی، تبیین شده است. این کتاب شامل چهار فصل است. فصل اول به تبیین «جایگاه دین و سیره پیامبر اکرم» و فصل دوم، به ارایه «مفهوم شناسی و گونه‌شناسی تهدید اقتصادی»، پرداخته است. سپس در فصل سوم، «تهدیدهای اقتصادی در عصر نبوی» و در فصل چهارم، «سیره پیامبر اکرم در مقابله با تهدیدهای اقتصادی»، پرداخته است. در فصل اول، مفاهیم دین، منابع شناخت دین، گستره قلمرو دین و چگونگی پاسخ‌گویی دین به نیازهای زمانه، بررسی شده و سپس مفهوم سیره به‌عنوان یکی از منابع شناخت دین اسلام، تبیین شده است. در فصل دوم، تهدیدهای اقتصادی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، بررسی شده و تاریخچه و انواع تهدیدهای اقتصادی بیان گردیده و سپس به پیشینه تهدیدهای اقتصادی در ج.ا.ایران پرداخته شده است. در فصل سوم، تهدیدهای اقتصادی در عصر نبوی بررسی شده است. در این راستا ابتدا تهدیدهای اقتصادی در چهارچوب سنن الهی تبیین شده و سپس وضعیت شبه جزیره عربستان، مکه و مدینه که در کانون تهدید اقتصادی در عصر نبوی قرار داشتند، بررسی شده است و در نهایت، تهدیدهای اقتصادی که پیامبر اکرم در دوران رسالت خویش در مکه و مدینه با آنها مواجه بودند، بیان شده است. در فصل پایانی کتاب نیز سیره پیامبر اکرم در مقابله با تهدیدهای اقتصادی از جمله تحریم اقتصادی - اجتماعی شعب ابی‌طالب، مصادره اموال و دارایی‌های مسلمانان، محاصره و انحصار تجاری قریش، محاصره نظامی - اقتصادی احزاب و تهدید به تحریم اقتصادی منافقان، بررسی شده است. در نهایت الگوی سیره پیامبر اکرم در مقابله با تهدیدهای اقتصادی

ارایه شده است. کتاب دارای دو پیوست در « معرفی روش تحلیل داده-بنیاد» و «جدول کدگذاری شده سیره پیامبر اکرم (ص)» است.

پیش فرض اصلی کتاب این است که ماهیت تهدیدهایی که پیامبر اکرم در صدر اسلام با آن مواجه بودند، با تهدیدهای کنونی یکسان است، اما ابزار و شکل اجرایی آن، متنوع تر و پیچیده تر شده است. بنابراین با بررسی تهدیدهای صدر اسلام و راهبردهای پیامبر اکرم در مقابله با آنها می توان با در نظر گرفتن شرایط و مقتضیات زمانی - مکانی کنونی، راهبردهایی متناسب با شرایط روز کشور، جهت مقابله با تهدیدها، ارائه کرد. (بیگامی و همکاران، ۱۳۹۵، صص ۱۳-۲۴۴).

سوم، اقتصاد مقاومتی به مثابه اقتصاد اسلامی

در این متون، اقتصاد مقاومتی، محصول و تبلور اقتصاد اسلامی دانسته شده است که در شرایط بروز ناملایمات، حوادث و بحران‌ها یا در مسیر اهداف، پویا و پایدار به تخصیص بهینه منابع می‌پردازد. در این دیدگاه، «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی» دانسته شده است. براین اساس، مناسب‌ترین راه برای تحقق اقتصادی پویا و مقاوم، پی‌گیری و اجرای اقتصاد اسلامی قلمداد گردیده است. (اسدی، ۱۳۹۳، صص ۲۵-۳۹) در برخی از این متون در پاسخ به این پرسش که کدامین نظام اقتصادی از ظرفیت و توان تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برخوردار است؟ با بررسی «مبانی سیستمی اقتصاد اسلامی»، آن را تنها نظام اقتصادی دانسته‌اند که می‌تواند سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را محقق کند. (امیری طهرانی زاده، ۱۳۹۴، صص ۵۱-۳۳).

این گروه متون، شامل کتاب‌های زیر است:

الف) اقتصاد مقاومتی: زمینه‌ها و راهکارها

این کتاب شامل چهار بخش است. بخش اول، مسایل اقتصادی از دیدگاه اسلام است. بخش دوم، بایدهای منابع تولید و ثروت است. بخش سوم، بایدهای مربوط به توزیع و مصرف است و بخش چهارم، بایدهای مدیریتی در اقتصاد مقاومتی است. این کتاب، اقتصاد مقاومتی را به مثابه اقتصاد اسلامی می‌داند. مؤلف، هدف کتاب را تنظیم مباحث اقتصادی با اتکاء به مبانی اسلامی، جریان صحیح اقتصادی جامعه را در شرایط تحریم و محاصره اقتصادی مدوّن نماید. (ص ۱۸) مؤلف، اقتصاد مقاومتی را چنین تعریف می‌کند: «اقتصاد مقاومتی یعنی برخورداری از مزایای اقتصادی با

ادامه مقاومت و مبارزه در مقابل دشمنان». (ص ۲۱) اقتصاد مقاومتی منطبق بر اقتصاد اسلامی است. (ص ۲۴) اقتصاد اسلامی یعنی مدیریت مسایل اقتصاد جامعه آن گونه که اسلام مقرر داشته و مدیریت کردن اقتصاد به شکل اسلامی، همان اقتصاد مقاومتی است. (ص ۲۵) بر این اساس تولید، توزیع و مصرف در اقتصاد مقاومتی بر اساس آموزه‌های اقتصاد اسلامی در بخش‌های اول و دوم و سوم کتاب توضیح داده شده است. از جمله اینکه قناعت مهم‌ترین شرط اقتصاد مقاومتی دانسته شده است. (ص ۳۱۲) نقش کار و تولید از دیدگاه آیات و روایات در اقتصاد مقاومتی (صص ۱۲۱-۱۲۶) و توضیح راهکارهای مدیریتی در اقتصاد مقاومتی بر اساس روایات مربوط به ویژگی‌های مدیر شایسته. (صص ۲۲۷-۲۴۴) (اختری، ۱۳۹۵: صص ۲۱-۳۲۸)

ب) اقتصاد مقاومتی؛ در آمدی بر مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل

این اثر در نه فصل تدوین شده است. اول، معرفی اجمالی نظریه اقتصاد مقاومتی، دوم، آشنایی با جریان متعارف اقتصاد، سوم، آشنایی با تعریف اقتصاد اسلامی، چهارم، آشنایی با مبانی اقتصادی انقلاب اسلامی، پنجم، آسیب‌شناسی اقتصاد ج.ا.ایران در تطبیق با اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی، ششم، آشنایی با فلسفه اقتصاد مقاومتی، هفتم، اقتصاد مقاومتی، سیاست‌ها و برنامه عمل در تقویت تولید ملی، هشتم، اقتصاد مقاومتی، سیاست‌ها و برنامه عمل در اصلاح فرهنگ اقتصادی و سبک زندگی اقتصاد مقاومتی، سیاست‌ها و برنامه عمل در دیپلماسی اقتصادی و روابط خارجی است. مؤلف در پیشگفتار کتاب می نویسد: «این اثر تلاشی است در باز طراحی نظام اقتصادی کشور، مبتنی بر مکتب اقتصادی اسلام و ایجاد نسخه معاصر نظام اقتصادی اسلام با عنوان نظام اقتصاد مقاومتی.» (ص ۲۰)

اهداف مبنایی نظام اقتصاد مقاومتی، در واقع همان اهداف مکتب اقتصادی اسلام است. (ص ۲۷) اقتصاد مقاومتی یک نسخه از نظام اقتصادی اسلام است. (ص ۲۸) (عبدالملکی، ۱۳۹۵، صص ۲۰-۲۸)

ج) مبانی دینی اقتصاد مقاومتی

اثر در چهار فصل به بررسی شکر به‌عنوان شناخت سرمایه‌ها و بهره‌وری، اولین گام در اقتصاد مقاومتی، احسان به‌عنوان کلید مقاوم‌سازی اقتصاد و قناعت برای زندگی گوارا و همچنین

آسیب‌شناسی اقتصاد مقاومتی پرداخته است. در فصل دوم معنای احسان به‌عنوان دومین ستون اصلی اقتصاد مقاومتی تشریح شده است. قناعت سومین مفهوم مقاوم‌سازی اقتصاد در این کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. (نعیم آبادی، ۱۳۹۵، ص ۱۱-۲۶۱).

چهارم، اقتصاد مقاومتی به‌مثابه تاب‌آوری اقتصادی

در این متون، با استناد به بیانات مقام رهبری در مورد اقتصاد مقاومتی، اظهار داشته‌اند که اقتصاد مقاومتی، بسیار نزدیک به تاب‌آوری اقتصادی به‌همراه پایداری اقتصادی است. بر این اساس به بحث درباره سیاست‌های افزایش تاب‌آوری اقتصادی در ایران پرداخته‌اند. (نوفروستی، ۱۳۹۵، صص ۱۵۷-۱۶۸) در مطالعات دیگر در همین زمینه، با محاسبه شاخص ترکیبی، به بررسی میزان تاب‌آوری اقتصادی ایران طی یک دوره زمانی پرداخته شده و نشان داده شده است که شاخص تاب‌آوری اقتصادی، افزایش و یا کاهش داشته است. (غیاثوند و رضانیان، ۱۳۹۴، صص ۹۱-۱۰۹) همچنین به برآورد و مقایسه شاخص تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای عضو اوپک پرداخته شده است. این گروه متون، شامل کتاب‌های زیر است:

الف) تاب‌آوری: رویکرد مدیریت مخاطرات

اثر شامل سه فصل است. در فصل اول به تبیین مفهوم تاب‌آوری پرداخته شده است. در این فصل علاوه بر مفهوم تاب‌آوری، مسئله مخاطرات نیز مورد بررسی قرار گرفته است. رویکرد جهانی نسبت به موضوع تاب‌آوری و تعریف این مفهوم از منظر دیدگاه‌های جهانی از مباحث مهم این فصل به‌شمار می‌رود. فصل دوم به تجربیات جهانی در خصوص موضوع تاب‌آوری اختصاص دارد. در این فصل به مباحث مختلفی مانند معرفی مجمع جهانی اقتصاد، شناسایی مخاطرات جهانی در سال ۲۰۱۳، معرفی شاخص جهانی رقابت‌پذیری پایدار و چالش‌های رشد اقتصادی گروه بیست، اشاره شده است. تجربه بانک جهانی در خصوص مدیریت مخاطرات با هدف توسعه اقتصادی از جمله مباحث مهم دیگر این فصل به‌شمار می‌رود. در فصل سوم، شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری معرفی شده است. نویسندگان در این فصل به معرفی شاخص تاب‌آوری در دو سطح ملی و منطقه‌ای پرداخته‌اند. (آقامحمدی و غیاثوند، ۱۳۹۳، صص ۳-۱۵۴).

ب) جستارهایی در اقتصاد مقاومتی، مقاوم‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف؛ مبادی علمی و نظری (جلد اول)

این کتاب به دو بخش تقسیم شده است. بخش اول، تاب‌آوری و بخش دوم، آسیب‌پذیری. بخش اول شامل تعاریف تاب‌آوری در علوم مختلفه تاب‌آوری اجتماع، تاب‌آوری در بلندمدت، آینده تاب‌آور، تاب‌آوری سازمان و سایر مدل‌های تاب‌آوری است. بخش دوم شامل آسیب‌پذیری در دولت‌های کوچک و آسیب‌پذیری و رشد اقتصادی است. (بیغامی و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۳۱-۴۲۴).

ج) مدل مفهومی مقاوم‌سازی اقتصادی مبتنی بر ادبیات متعارف در تطبیق با اندیشه مقام معظم رهبری

این کتاب مشتمل بر چهار فصل است. اول، «مروری بر ادبیات تاب‌آوری و معرفی مدل‌های تاب‌آوری اقتصادی در عرصه اجتماع»، دوم، «استخراج مدل مفهومی اقتصاد مقاومتی در عرصه اجتماع بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغی نظام توسط مقام معظم رهبری» و سوم، «بررسی تطبیقی سازگاری اندیشه‌های مقام معظم رهبری با مدل مختار از تاب‌آوری اقتصادی در عرصه اجتماع و ارائه یک مدل مقاوم‌سازی اقتصادی در عرصه اجتماع» است. سرانجام فصل چهارم اختصاص به «بیان دلالت‌های سیاسی و ارائه نتیجه‌گیری و پیشنهاد» دارد. ابتدا با بررسی مدل تاب‌آوری در عرصه اجتماع، مدل PEOPLES به‌عنوان مدل مختار ارائه شده است. سپس طبق این مدل، اندیشه‌های مقام رهبری در زمینه تاب‌آوری شامل عناصر: پیشرفت اقتصادی؛ زیرساخت‌های فیزیکی و اطلاعاتی - ارتباطاتی؛ جمعیت، امور فرهنگی - اجتماعی؛ امور اجرایی - تقنینی؛ تحول آموزش، علم و فناوری؛ و منابع طبیعی و محیط زیست دانسته شده است. (بیغامی و همکاران، ۱۳۹۵، صص ۲۱-۱۰۲).

پنجم، اقتصاد مقاومتی به‌منابه مقاوم‌سازی اقتصادی

این گروه متون، شامل کتاب‌های زیر است:

الف) اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران، (جلد اول)

این کتاب مشتمل بر هشت موضوع مرتبط برای تحقق اقتصاد مقاومتی است. اول، بهره‌وری عوامل

تولید، دوم، رقابت‌پذیری، سوم، نقش بخش سلامت، چهارم، نظام بانکی، پنجم، جایگاه صنایع کوچک و متوسط، ششم، آسیب‌شناسی بخش صنعت، هفتم، بخش کشاورزی و هشتم، بودجه است. اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌تواند تاب‌آوری اقتصاد ایران را افزایش دهد. (مؤسسه تدبیر اقتصاد، ۱۳۹۴، صص ۳۴۲-۳)

ب) تحلیلی بر شاخص‌های کلان اقتصادی ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی

هدف از تألیف این کتاب، تحلیل و واکاوی موضوعات اقتصاد کلان ایران و آرایه راهکارهای قابل اجرا ذکر شده است. کتاب شامل یک مقدمه و سه فصل است. فصل اول کتاب تحت عنوان تحلیلی بر عملکرد اقتصاد کلان ایران طی دوره ۱۳۳۸-۱۳۹۱، به تحلیل آماری اقتصاد کلان طی دوره مذکور می‌پردازد. فصل دوم با عنوان تحلیلی بر عملکرد اقتصاد کلان ایران طی دوره ۱۳۶۰-۹۱ (به تفکیک دوره‌های چهارساله) با هدف بررسی عملکرد اقتصاد کلان ایران به تفکیک دولت‌های سوم تا دهم، تدوین شده است. در فصل سوم که با عنوان «چالش‌ها و راهکارهای اقتصاد کلان ایران؛ با رویکرد اقتصاد مقاومتی»، نام‌گذاری شده است، برخی از چالش‌ها و مشکلات اساسی اقتصاد ایران بررسی شده و راهکارهایی برای برون رفت از وضع موجود و دستیابی به اهداف افق ۱۴۰۴ با رویکرد اقتصاد مقاومتی ارائه شده است. هدف اثر، تحلیل موضوعات اقتصاد کلان ایران تعیین شده است، حال آن‌که عنوان کتاب محدود به تحلیل شاخص‌ها (نه موضوعات) اقتصاد کلان است.

در پایان فصل سوم، راهکارهای مقاوم‌سازی اقتصاد کلان ایران ارائه شده است (صص ۶۶-۷۲). این راهکارها عبارتند از: نوسازی نهادی و بازآفرینی نقش دولت برای جبران کاستی‌های بازار و اثر بخشی دولت (ص ۶۷)، توانمندسازی و رقابت‌مندی برای تعامل فعال با اقتصاد جهانی (ص ۶۸)، آزادسازی و خصوصی‌سازی برای افزایش کارایی و رشد با ملاحظه توسعه مالکیت و کاهش فقر و محرومیت (ص ۶۹)، توسعه فضای رقابتی و ایجاد شفافیت اقتصادی (ص ۷۰)، بهبود فضای کسب و کار (ص ۷۰)، کاهش تدریجی وابستگی به نفت (ص ۷۱)، تعامل سازنده و پویا به دنیای خارج و جذب سرمایه‌گذاری خارجی (ص ۷۱)، تقویت و توسعه بازارهای پولی و مالی (ص ۷۲). این راهکارها غالباً کلی است و ارتباط این راهکارها با اقتصاد مقاومتی بحث نشده است. (تشکینی و سوری، ۱۳۹۳، صص ۱۱-۷۲).

ج) اقتصاد مقاومتی در نگاه کارآفرین برتر

این کتاب مشتمل بر هشت فصل است. فصل اول با عنوان اقتصاد فرهنگی، فرهنگ اقتصادی، به نقش فرهنگ در اقتصاد می‌پردازد. در فصل دوم، تولید و صادرات موفق را بر اساس شناخت نیازهای داخلی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و شناخت ظرفیت‌های علمی، عملی و تولید داخلی می‌داند. از فصل سوم تا هفتم به بحث درباره شناخت درمانی، خودباوری و پایان دلبستگی به غرب، لزوم مدیریت یکپارچه در اقتصاد، نقش دولت در فعالیت‌های اقتصادی است. در فصل هفتم با عنوان پیوند خارجی به تحریم اقتصادی ایران پرداخته شده و نقش کارآفرینان را در این شرایط، خطیر می‌داند. به‌ویژه کارآفرینان صادرکنندگان را مهم می‌شمارد. سرانجام در فصل هشتم با عنوان توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی، به نقش تحول فرهنگی و آموزشی برای تحقق اقتصاد مقاومتی می‌پردازد. مؤلف کتاب، لازمه دستیابی به اقتصاد مقاومتی را تحول فرهنگی می‌داند. (مقیمی و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۱۵-۱۷۶)

د) اقتصاد مقاومتی، ضرورت‌ها، نقشه راه و زمینه‌های اجرا

این کتاب در چهار بخش سازمان‌دهی شده است. در بخش اول، از آنجا که کارایی تحریم اقتصادی از میزان و شدت آسیب‌های داخلی متأثر است، مسئله‌شناسی آسیب‌ها و تحریم‌ها بررسی شده است. در بخش دوم، ضرورت و امکان‌پذیری اقتصاد مقاومتی بحث شده است. بخش سوم، نقشه راه پیاده‌سازی و اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در سطوح مبنایی، نهادی و برنامه‌ای پرداخته شده است. در بخش چهارم، برخی زمینه‌های اقدام و عمل اقتصاد مقاومتی مشتمل بر عناوین زنجیره‌های اقتصادی مزیت‌دار، تولید داخلی (بخش کشاورزی و منابع طبیعی، تجارت خارجی و صنعت خودرو)، مدیریت واردات، اقتصاد دانش‌بنیان، روش‌ها و فرایندهای انتقال اثربخش فناوری، مبارزه با قاچاق، بهره‌وری انرژی و نیز ظرفیت‌های حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر، بنگاه‌های کوچک و متوسط و روش‌های تأمین مالی آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخش اول، آسیب‌های داخلی که ریشه چالش‌هاست، بحث شده است. در این زمینه وضعیت کنونی شاخص‌های مالی، پولی، تجاری و توسعه ای اقتصاد ایران بررسی شده است. سپس مسایل رشد اقتصادی، ثبات و امنیت اقتصادی، مسایل عدالت اقتصادی و مسایل تاب‌آوری اقتصادی بررسی شده‌است. در ادامه این بخش، تحریم اقتصادی و اثر آن بر رشد اقتصادی، تورم و متغیرهای پولی و

مالی و ارزی در اقتصاد ایران، بحث شده است.

در بخش دوم، ضرورت اقتصاد مقاومتی از وضعیت موجود تا مطلوب و امکان‌پذیری اقتصاد مقاومتی (ظرفیت‌های ملی) توضیح داده شده است. در بخش سوم، مسئله‌شناسی در سیاست‌های کلی نظام و نقشه راه اجرای آن و نقش نهادها در تحقق اقتصاد مقاومتی تبیین شده است. سرانجام بخش چهارم، زمینه‌های اقدام در اقتصاد مقاومتی در رشد تولید داخلی، مدیریت واردات، اقتصاد دانش‌بنیان، انتقال فناوری، مبارزه با قاچاق، بهره‌وری انرژی و نگاه‌های کوچک و متوسط تبیین شده است. (سیف، ۱۳۹۵، صص ۲۵-۳۶۲).

ه) مروری بر اقتصاد مقاومتی در نظام اداری

این کتاب شامل سه فصل است. فصل اول، اقتصاد مقاومتی است. فصل دوم، اقتصاد مقاومتی و نظام اداری در ایران و فصل سوم، نقش بسیج در اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی است. در فصل اول، ابعاد اقتصاد مقاومتی در زمینه اقتصاد دانش‌بنیان، اقتصاد مردمی، توان تحریم‌شکنی، برون‌گرایی، درون‌زایی، اصلاح الگوی مصرف، عدالت اجتماعی، اقتصاد پیشرو، اقتصاد غیر نفتی و اقتصاد مقاوم‌سازی شده، توضیح داده شده است. همچنین تجربه اقتصاد مقاوم ژاپن، کره جنوبی و برزیل تبیین شده است.

نظام اداری مجموعه یکپارچه و سازمان‌مند است که سایر ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه در بستر بروکراتیک آن، سامان یافته و زمینه‌های لازم را برای تحقق اهداف، استراتژی‌ها و اقدامات راهبردی آن‌ها فراهم می‌کند. رفع آسیب‌های نظام اداری شامل: فساد اداری، ضعف حرفه‌ای و ضعف مدیریت منابع انسانی به تحقق اقتصاد مقاومتی کمک شایانی می‌کند.

نظام اداری مجموعه سازمان‌ها و نهادهای دولتی و عمومی است که خدمات عمومی ازبیه می‌کنند، ساختار نظام اداری سیاسی کشور را دولت، مجلس و قوه قضاییه تشکیل می‌دهد. ضرورت اصلاح نظام اداری و افزایش بهره‌وری در نظام اداری وجود دارد.

چالش‌های برقراری اقتصاد مقاومتی در نظام اداری شامل: ضعف حرفه‌گرایی و مشارکت‌طلبی، تمرکزگرایی و فرصت‌های نابرابر، فساد اداری، چالش‌های مدیریت منابع انسانی، ضعف نظام ارزیابی عملکرد است. پیش‌زمینه تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، اصلاح نظام اداری است. تقویت نظام اداری برای تحقق اقتصاد مقاومتی از طرق زیر امکان‌پذیر است: توانمندسازی

کارکنان و اصلاح شیوه‌های مدیریت. بسیج ادارات برای اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی از طریق اصلاحات یادشده نقش دارد. (سازمان بسیج کارکنان کرمان، ۱۳۹۵، صص ۲۷-۴۸)

و) اقتصاد مقاومتی در کشورهای پیشرفته

این کتاب در یازده فصل به بررسی تجربیات ده کشور پیشرفته صنعتی در مقاوم‌سازی اقتصاد به‌ویژه تولید ملی پرداخته است. این کشورها عبارتند از: ایالات متحده آمریکا، ژاپن، فرانسه، کره جنوبی، آلمان، چین، انگلستان، استرالیا، روسیه و هند. تقویت تولید ملی از ارکان اقتصاد مقاومتی است. به‌همین جهت در این کتاب، بر روش‌های مختلف این کشورها برای تقویت تولید ملی تأکید شده و نشان داده شده که سیاست‌های اقتصادی آن‌ها چگونه در جهت مقاوم‌سازی اقتصادی عمل کرده است. (مؤمنی، ۱۳۹۶، صص ۲۱-۳۴۲)

ز) ابعاد اقتصاد مقاومتی در صنعت نفت

این کتاب در سه فصل به معرفی «اقتصاد و نظام اقتصادی اسلام» و «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، «تاریخچه نفت ایران»، پرداخته است و سپس در فصل چهارم «سیاست‌های کلی ج.ا.ایران در خصوص انرژی»، تبیین شده و سرانجام در فصل پنجم «برنامه راهبردی اقتصاد مقاومتی در صنعت نفت ایران»، ارائه شده است. (ملک‌زاده و عابدینی، ۱۳۹۴، صص ۳-۲۰۷)

ح) مجموعه مقالات اقتصاد مقاومتی

این کتاب مشتمل بر شش فصل با عناوین زیر است: «پاسخ‌های رهبر معظم انقلاب به ده پرسش درباره اقتصاد مقاومتی»، «لوازم و چهارچوب‌های حقوقی و قانونی مورد نیاز برای مقاوم‌سازی ساختار اقتصادی ایران»، «مبانی و چهارچوب‌های نظری اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج اقتصادی»، «تبیین ضرورت‌های داشتن الگوی اقتصاد مقاومتی در مدیریت اقتصادی کشور»، «دیپلماسی اقتصادی، راهبردی کارآمد به منظور مقابله با تحریم‌های اقتصادی»، «ویژگی‌های انسان تراز اقتصاد مقاومتی با تکیه بر دیدگاه‌های مبدع نظریه اقتصاد مقاومتی». غلبه محتوای فصول، با مقاوم‌سازی اقتصادی است.

ط) اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل

این کتاب شامل نه فصل است. اول، مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، دوم، مدل اقتصاد مقاومتی، سوم، راهبردهای اقتصاد مقاومتی، چهارم، بایدهای مدیریت جهادی در اقتصاد مقاومتی، پنجم، فرهنگ و اقتصاد مقاومتی، ششم، چالش‌های پیش‌روی اقتصاد مقاومتی، هفتم، نقش‌آفرینان اقتصاد مقاومتی، هشتم، بایسته‌های تحقق اقتصاد مقاومتی و نهم، اقتصاد مقاومتی و دستاوردهای آن.

تمایز کتاب، پیشنهاد مدل اقتصاد مقاومتی براساس حلقه‌های راهبردی اردن و طب سنتی قدیم هند است. نویسنده در فصل دوم با استفاده از این دو مدل، شش حلقه راهبردی برای اقتصاد مقاومتی پیشنهاد می‌کند که عبارتند از: رهبری و مدیریت، کاهش وابستگی‌ها، اصلاح ساختارها، توسعه زیرساخت‌ها، مردم‌محوری، و ارتباطات و تعامل جهانی. (ص ۳۷) در فصل سوم و ششم، راهبردها و چالش‌های تحقق اقتصاد مقاومتی به تفصیل ارائه شده است.

ی) مقاوم‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف، مبادی علمی و نظری

این کتاب شامل چهار بخش و ۱۲ فصل به مرور ادبیات نظری اقتصاد مقاومتی پرداخته است. بخش اول با عنوان شکنندگی و ضد شکنندگی و طی دو فصل به بررسی شکنندگی دولت و آسیب‌پذیری اقتصادی و بانکداری ضد شکننده و سیستم‌های پولی می‌پردازد. بخش دوم با عنوان همبستگی اقتصادی و طی پنج فصل به بررسی «مفاهیم و موضوعات اقتصاد همبستگی»، «اقتصاد اجتماعی و همبسته و اقتصاد غیررسمی»، «اقتصاد اجتماعی و همبسته و پایداری زیست محیطی»، «تامین مالی اجتماعی برای اقتصاد اجتماعی»، «اقتصاد اجتماعی و توسعه محلی جامعه‌محور»، می‌پردازد. بخش سوم با عنوان اقتصاد پایدار و طی چهار فصل به «واکاوی ابعاد و درون مایه‌های توسعه پایدار»، «شاخص‌های توسعه پایدار» و «مسیر پیش رو» اختصاص دارد. در بخش چهارم با عنوان استحکام اقتصادی و طی یک فصل به بررسی اقتصاد سیاسی مستحکم می‌پردازد. دوازده فصل کتاب، ترجمه مطالب مرتبط با عناوین یاد شده است. (بیگامی، سمعی‌نسب و سلیمانی، ۱۳۹۵، صص ۲۵۰-۵۳).

ک) اقتصاد مقاومتی در عصر مذاکرات هسته‌ای

این کتاب در شش فصل به بررسی «مفهوم، مبانی و فلسفه اقتصاد مقاومتی»، «تحلیل و ارزیابی بیانیه لوزان از منظر اقتصاد مقاومتی»، «رویکرد ایران در مقابله با جنگ اقتصادی: اقتصاد مقاومتی یا

مذاکره با دشمن» «اثرات مذاکرات هسته‌ای بر اقتصاد ایران و فتنه تعلیق» می‌پردازد. از لحاظ نظری، اقتصاد مقاومتی نسخه معاصر اقتصادی اسلام است و برآمده از میانی اقتصاد اسلامی است. (ص ۵۸) اقتصاد مقاومتی برخاسته از خصومت‌های اقتصادی خارجی و داخلی برای اعمال فشار بر کشور است. بر این اساس، اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که در شرایط دشواری، تهدید و دشمنی به اهداف خود برسد. (ص ۳۶) جمهوری اسلامی برای مقابله با مشکلات اقتصادی دو راه پیش‌رو دارد: رویکرد اول، اقتصاد مقاومتی، رویکرد دوم، نگاه به بیرون و مذاکره با قدرت‌های مستکبر جهان. اقتصاد مقاومتی تنها راه کار اساسی برای حل بنیادین مشکلات اقتصادی است. (ص ۹۹) و مذاکرات و انجام تعهدات باعث می‌شود دشمنان ابتدا فشار اقتصادی اعمال کنند و سپس مذاکره کنند و به خواسته‌های خود برسند. بنابراین مذاکرات هسته‌ای روش مناسبی برای حل مسایل اقتصادی ایران نیست. (ص ۷۴) (عبدالملکی، ۱۳۹۶، صص ۲۱-۱۸۱)

ل) اقتصاد مقاومتی و بانکداری مقاومتی؛ مفاهیم، تجارب و شاخص‌ها

این کتاب شامل چهار فصل، به بررسی «تعریف و مصادیق اقتصاد مقاومتی»، «تبیین ۲۴ بند سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، «بانکداری مقاومتی و تجارب دیگر کشورها در مقابله با بحران‌های مالی» و «شاخص‌سازی برای بانکداری مقاومتی» بر اساس ۲۴ بند سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پرداخته است. (سیف، مرشدی و راعی، ۱۳۹۳، صص ۱۱-۱۹۵)

م) گذار به اقتصاد مقاومتی

این کتاب در شش فصل به بررسی «اقتصاد مقاومتی بر اساس آیات، روایات و بیانات رهبری»، «برخی مسایل اقتصاد ایران»، «اقتصاد مقاومتی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت»، «بازخوانی اقتصاد خام‌فروشی»، «هیافت‌هایی به سوی اقتصاد مقاومتی»، «شش محور سیاست‌گذاری برای گذار به اقتصاد مقاومتی و تحول در نهادها» به‌عنوان یکی از ارکان الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت پرداخته است. (فرتوک‌زاده و وزیر، ۱۳۹۳، صص ۱۳-۱۵۸)

ن) پایش اقتصاد مقاومتی

این کتاب شامل شش فصل است. در فصل اول، «مروری بر سیاست اقتصاد مقاومتی شده و روش

پژوهش آن» ارایه شده است. در فصل دوم، ابعاد و شاخص های اقتصاد مقاومتی از منظر فردی تشریح شده است. سپس «اقتصاد مقاومتی از منظر سازمانی»، تحلیل شده و در فصول ۴ و ۶، «اقتصاد مقاومتی از منظر اقتصاد کلان»، «پایداری اقتصادی» و «ضدشکنندگی اقتصادی»، پرداخته شده است. هدف اصلی کتاب، ارائه شاخص‌هایی برای پایش همه‌جانبه (فردی - سازمانی - کلان) سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. (بیگامی، سعدآبادی و عظیمی، ۱۳۹۵، صص ۲۵-۳۸۸)

۴. نقد تلفیقی

در این بخش به نقد مجموعه کتاب‌های ذیل هریک از عناوین پنج‌گانه می‌پردازیم.

الف) بررسی کتب تبیین‌کننده بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی:

محتوای این متون، عمدتاً بازتولید بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. از آن جهت که آن را با دسته‌بندی ارائه کرده‌اند، ارزش افزوده دارد، ولی از این کتب انتظار می‌رفت بر اساس آن، نظریه‌پردازی کنند و یا شیوه‌های اقدام و عمل اقتصاد مقاومتی ارائه شود که به‌ندرت در این متون مشاهده می‌شود.

ب) نقد کتب اقتصاد مقاومتی به‌منابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تهدید و تحریم اقتصادی:

این کتب با مفروض گرفتن وجود یک جنگ اقتصادی، با توسعه مفهومی دفاع نظامی و تسری آن به دفاع اقتصادی، تلاش می‌کنند از این دیدگاه، چهارچوبی تحلیلی جهت تجزیه و تحلیل ابعاد اقتصاد مقاومتی ارایه نمایند و از این‌رو، اقتصاد مقاومتی را در یک پارادایم نظامی می‌نگرند و آن را راهبرد دفاع (پدافند) اقتصادی غیرعامل می‌دانند. (سیقلو، ۱۳۹۳، صص ۵۳ و ۵۷ و ۷۰) از این دیدگاه، اقتصاد مقاومتی، مجموعه منسجم از ابزارها و روش‌های مختلف شناسایی نقاط آسیب‌پذیر اقتصاد و گمانه‌زنی اقدامات احتمالی دشمن و برنامه‌ریزی و مدیریت و طراحی دفاع مناسب در مقابل اقدامات و تهدیدات شناسایی شده است.

این دیدگاه، اقتصاد مقاومتی را به تحریم‌های اقتصادی، تقلیل می‌دهد و در مورد سرایت بحران مالی جهانی، کاهش شدید قیمت جهانی نفت، وقوع فاجعه‌های طبیعی که اثر قابل توجهی بر اقتصاد

دارد و مواردی از این قبیل که شوک خارجی نامطلوب به اقتصاد وارد می‌کند، تحلیلی ندارد. بنابراین به نظر می‌رسد متونی که اقتصاد مقاومتی را به مثابه دفاع اقتصادی می‌دانند دیدگاه گسترده در زمینه اقتصاد مقاومتی ندارند.

بنابراین هرچند در ابتدا که اقتصاد مقاومتی در کشور ما مطرح شد، به دلیل وضع تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بود، ولی به تدریج دامنه مفهومی آن گسترده شد و ابعاد مختلفی را در بر گرفت. باید توجه داشت که تقلیل اقتصاد مقاومتی به دفاع اقتصادی در مقابل تحریم، در کلام رهبری نفی شده است.

سؤال این است که آیا مطرح کردن اقتصاد مقاومتی در شرایط کنونی، به معنای این است که ما یک حرکت مقطعی می‌خواهیم انجام دهیم؟ چون حالا کشور دچار تحریم و دچار فشار و دچار جنگ اقتصادی است، همچنان که مثلاً هیات‌های فکر و عمل برای مقابله با جنگ اقتصادی تشکیل می‌شود، این سیاست‌ها را برای این ابلاغ کردیم؟ جواب این است که نه، به هیچ وجه این جوری نیست. این سیاست‌ها، سیاست‌های بلندمدت است، برای امروز هم مفید است، برای دورانی که هیچ تحریمی هم ما نداشته باشیم، مفید است. یعنی سیاست‌های بلندمدتی است که بنای اقتصاد کشور بر اینها گذاشته می‌شود. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۲۴)

بنابراین هر چند اقتصاد مقاومتی با تحریم نیز مقابله می‌کند، ولی محدود به آن نیست و نباید کل را به جزء تقلیل داد.

از میان متون بررسی شده در این دسته، جامع‌ترین متن تبیین‌کننده اقتصاد مقاومتی به مثابه دفاع اقتصادی برای مقابله با تحریم، کتاب «اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مبانی و برخی اصول راهنمای کاربردی» است که از جامعیت نسبی در زمینه اقتصاد مقاومتی برخوردار است و هم برگرفته از بیانات مقام رهبری است و هم از مبانی اقتصاد اسلامی بهره برده است و هم مبانی اقتصاد دفاعی برای اقتصاد مقاومتی را به خوبی تبیین کرده است.

ج) ارزیابی کتب اقتصاد مقاومتی به مثابه اقتصاد اسلامی

در این متون، اقتصاد مقاومتی شکل خاصی از اقتصاد اسلامی است که در وضعیت تهدید و فشار اقتصادی دشمن پدید می‌آید. از این رو، اقتصاد مقاومتی باید در ظرف اقتصاد اسلامی تفسیر شود. (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۵۲)

اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان مترادف یا معادل اقتصاد اسلامی دانست، زیرا، اولاً: همان‌طور که برخی محققان متذکر شده‌اند اگر مقصود مقام رهبری از اقتصاد مقاومتی همان نظام اقتصادی اسلام بود، وجهی نداشت که به جای تأکید بر تحقق نظام اقتصادی اسلام و بیان ویژگی‌های آن، از اصطلاح اقتصاد مقاومتی استفاده کرده و بر تحقق آن تأکید کند. (میرمعزی، ۱۳۹۱، ص ۵۳ و سیفلو، ۱۳۹۲، ص ۱۵۸)

ثانیاً: ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی که تاکنون به وسیله مقام رهبری برای اقتصاد مقاومتی مطرح شده است، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اقتصاد اسلامی نیست. ثالثاً: مقام رهبری در بیانات خود به تجربه اقتصاد مقاومتی در سایر کشورها (که اقتصاد اسلامی ندارند)، اشاره کرده‌اند.

گرایش به اقتصاد مقاومتی، مخصوص ما نیست. امروز در بسیاری از کشورها - به خصوص در سال‌های اخیر - با تکانه‌های شدید اقتصادی که در دنیا به وجود آمد، کشورهای متعددی به دنبال مقاوم‌سازی اقتصاد خودشان برآمدند. البته هر کشوری شرایط خاص خودش را دارد. این اقتصاد سرمایه‌داری با مشکلاتی که ناشی از این اقتصاد بود، از غرب و از آمریکا، سرریز شد به بسیاری کشورها، و اقتصاد جهانی در مجموع، یک کل مرتبط به یکدیگر است. طبعاً کشورها از این مشکلات، کم و بیش متأثر شدند، بعضی بیشتر، بعضی کمتر. بنابراین خیلی از کشورها درصدد برآمدند که اقتصاد خودشان را مقاوم‌سازی کنند. به تعبیری همین اقتصاد مقاومتی را به شکل متناسب با کشورهای شان برنامه‌ریزی کنند و تحقق ببخشند. (آیت‌... خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۲۴)

هر چند در مقدمه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغی ۱۳۹۲/۱۱/۲۹ مقام رهبری، ذکر شده است که:

ایران اسلامی... اگر از... الگوی اقتصاد مقاومتی پیروی کند... نه تنها بر مشکلات اقتصادی فائق می‌آید... بلکه خواهد توانست... با تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و بیرون‌نگر، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد؛

ولی این به معنای مترادف بودن اقتصاد مقاومتی با اقتصاد اسلامی نیست، بلکه به معنای آن است که عینیت‌بخشیدن به اقتصاد اسلامی تنها یکی از دستاوردهای اقتصاد مقاومتی است.

د) نقد کتب تاب‌آوری اقتصادی

از مجموع بیانات مقام رهبری از آغاز طرح اقتصاد مقاومتی تا کنون می‌توان دریافت که اقتصاد مقاومتی به تاب‌آوری اقتصادی بسیار نزدیک است. متون جهانی مملو از مطالب مربوط به مفهوم تاب‌آوری (resilience) اقتصادی است. از آن‌جا که تاب‌آوری اقتصادی با سیاست اقتصادی حاصل می‌شود، ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را می‌توان در راستای ایجاد تاب‌آوری اقتصادی به حساب آورد. علاوه بر آن کلام رهبری در تعریف اقتصاد مقاومتی مرتبط با رشد اقتصادی، به تعریف استاندارد تاب‌آوری اقتصادی بسیار نزدیک است. «اقتصاد مقاومتی، یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، تحریم و دشمنی شدید، می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد». (بیانات رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۱/۵/۱۶)

این همان تعریف اقتصاد تاب‌آور (resilient) است. اقتصاد تاب‌آور، اقتصادی است که در صورت وقوع شوک نامطلوب (که مصادیق آن در کلام رهبری، فشار، تحریم و دشمنی شدید است)، بتواند رشد اقتصادی را بازیابی کند.

علاوه بر آن، تاب‌آوری اجتماع در مقابل مخاطرات معنا پیدا می‌کند و بنابراین در کتاب «تاب‌آوری: رویکرد مدیریت مخاطرات»، مفهوم تاب‌آوری بر اساس تاب‌آوری اجتماع تبیین شده است. تاب‌آوری اقتصادی در مقابل شوک معنا پیدا می‌کند، نه مخاطرات (ریسک). از این‌رو پیشنهاد می‌شود عنوان کتاب کامل شود: تاب‌آوری اجتماع؛ رویکرد مدیریت مخاطرات زیرا مباحث آن، تاب‌آوری اقتصادی و اقتصاد مقاومتی نیست، بلکه اجتماع مقاوم است.

از سوی دیگر، ۲۵۵ صفحه از ۴۲۶ صفحه کتاب «جستارهایی در اقتصاد مقاومتی، مقاوم‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف»، در باره تاب‌آوری اجتماع است که با تاب‌آوری اقتصاد تفاوت دارد. در حالی که عنوان کتاب، اقتصاد مقاومتی و مقاوم‌سازی اقتصادی است.

همچنین، در این کتاب، آسیب‌پذیری اقتصادی از ص ۲۶۵ تا ۳۶۵ و از ص ۳۸۴ تا ص ۴۲۴ (از ۴۲۶ صفحه) مورد بحث قرار گرفته است. تنها از ص ۳۶۷ تا ص ۳۸۲ مربوط به تاب‌آوری اقتصادی بریگوگلیو است. یعنی جمعا ۱۵ صفحه و فصل هفتم که تألیف است و پنج صفحه است. در حالی که عنوان کتاب، اقتصاد مقاومتی و مقاوم‌سازی اقتصادی است. این در حالی است که در مقدمه گفته شده که این کتاب برای تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی است.

ه) نقد کتب مقاومت‌سازی اقتصادی

مقام رهبری بر مقاومت‌سازی اقتصاد تأکید کرده‌اند: «در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱/۱)

در کتاب «اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، هشت محور آسیب‌پذیری اقتصاد ایران بحث شده است، اما این کتاب، در واقع آسیب‌شناسی اقتصاد ایران است. در متون مربوط به مقاومت‌سازی اقتصاد ایران، از زمینه‌های ایجاد تاب‌آوری در دنیا، غفلت شده است. همچنین از سیاست‌های کلان اقتصادی برای ایجاد تاب‌آوری اقتصادی غفلت شده است.

نتیجه‌گیری

نتیجه نقد تلفیقی کتب اقتصاد مقاومتی این است که متون تبیین‌کننده بیانات مقام رهبری و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، نیازمند نظریه‌پردازی و آرایه شیوه‌های اقدام و عمل است. متون دفاع اقتصادی، دیدگاه گسترده نسبت به اقتصاد مقاومتی ندارد. متونی که اقتصاد مقاومتی را به‌مثابه اقتصاد اسلامی می‌داند، ظاهراً منطبق با بیانات مقام رهبری در مورد اقتصاد مقاومتی نیست. به‌نظر می‌رسد متون تاب‌آوری اقتصادی و مقاومت‌سازی به بیانات مقام رهبری درباره اقتصاد مقاومتی بسیار نزدیک است. هرچند از زمینه‌های ایجاد تاب‌آوری در دنیا و سیاست‌های کلان اقتصادی برای ایجاد تاب‌آوری اقتصادی غفلت شده است.

منابع

- اسکندری، حمید و صادق اسکندری. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل*. تهران: نشر بوستان حمید. چاپ دوم.
- اختری، عباس علی. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، زمینه‌ها، راهکارها*. تهران: انتشارات امیرکبیر. چاپ دوم.
- ایزدی، قواد و دیگران. (۱۳۹۴). *هشت گفتار در اقتصاد تحریم*. تهران: نشر بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع).
- آقا محمدی، علی و ابوالفضل غیاثوند. (۱۳۹۳). *تاب‌آوری، رویکرد مدیریت مخاطرات*. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی. چاپ اول.
- ابونوری، اسمعیل و حسن لاجوردی. (۱۳۹۵). «برآورد شاخص آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی به روش

نقد و بررسی تلفیقی کتب... ۲۷۵

یارامتریکی: بررسی موردی کشورهای عضو اوپک». فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد، سال سوم، شماره ۳، پاییز.

اسدی، علی. (۱۳۹۳). «نظام اقتصاد اسلامی، الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی». فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال سوم، شماره پنجم، بهار.

امیری طهرانی‌زاده، سید محمدرضا. (۱۳۹۴). «مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی». دو فصلنامه جستارهای اقتصادی ایران، سال ۱۲، ش ۲۳، بهار و تابستان.

بهادری چهرمی، علی و علی فتاحی زرقندی. (۱۳۹۵). الزامات حقوقی تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. تهران: پژوهش عدالت، چاپ اول.

پیغامی، عادل، مصطفی سمیعی‌نسب و یاسر سلیمانی. (۱۳۹۴). جستارهایی در اقتصاد مقاومتی، مقاومت‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف، مبادی علمی و نظری. جلد اول. انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

پیغامی، عادل و مصطفی سمیعی‌نسب و یاسر سلیمانی و سعید سید حسین زاده یزدی. (۱۳۹۴). جستارهایی در اقتصاد مقاومتی، تحریریه‌های اقتصادی ایران، مبانی، ابعاد و راهکارها. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول.

پیغامی، عادل. (۱۳۹۳). درس گفتارهای اقتصاد مقاومتی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول.

پیغامی، عادل، محمد جواد شریف‌زاده، مصطفی سمیعی‌نسب و سعید سیدحسین زاده. (۱۳۹۵). اقتصاد مقاومتی از منظر سیره نبوی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

پیغامی و دیگران. (۱۳۹۵). مجموعه مقالات اقتصاد مقاومتی. مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.

پیغامی، عادل، مصطفی سمیعی‌نسب و یاسر سلیمانی. (۱۳۹۵). مقاومت‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف، مبادی علمی و نظری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

پیغامی، عادل، علی اصغر سعدآبادی و آرزین عظیمی. (۱۳۹۵). بایش اقتصاد مقاومتی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

پیغامی، عادل، مصطفی سمیعی‌نسب و یاسر سلیمانی. (۱۳۹۵). مدل مفهومی مقاومت‌سازی اقتصادی مبتنی بر ادبیات متعارف در تطبیق با اندیشه‌های مقام معظم رهبری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

تراب‌زاده، محمد صادق، سید علیرضا سجادیه و مصطفی سمیعی‌نسب. (۱۳۹۲). «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه ایدالله خاتمی». فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، بهار، شماره ۳۲.

- تشکینی، احمد و امیر رضا سوزی. (۱۳۹۳). *تحلیلی بر شاخص‌های کلان اقتصادی در ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی*. تهران: نشر نورعلم، چاپ اول.
- جلالی، غلامرضا. (۱۳۹۴). *پایفند اقتصادی و الزامات آن*. تهران: نشر نیلوفران، چاپ اول.
- دری نوگورانی، حسین و اصغر صالح اصفهانی. (۱۳۹۲). *اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مبانی و برخی اصول راهتمایی کاربردی*. تهران: نشر راه فردا، چاپ اول.
- داوودی، فیروز. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد صنعتی امیرکبیر.
- زارعی، ابراهیم. (۱۳۹۲). *نقشه راه اقتصاد مقاومتی در بیانات مقام معظم رهبری*. تهران: نشر ایران، چاپ اول.
- سازمان پدافند غیرعامل کشور. (۱۳۹۵). *هفت گفتار در باب دفاع اقتصادی*. تهران: انتشارات نیلوفران.
- سازمان پدافند غیرعامل کشور. (۱۳۹۵). *مقدمه‌ای بر نقش پدافند اقتصادی در اقتصاد مقاومتی*. تهران: نشر بوستان حمید، چاپ اول.
- سازمان بسیج کارمندان استان کرمان. (۱۳۹۵). *سروری بر اقتصاد مقاومتی در نظام اداری*. کرمان.
- سیف، اله‌مراد. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، ضرورت‌ها، نقشه راه و زمینه‌های اجرا*. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- سیف‌اله‌مراد. (۱۳۹۳). *الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های استکبار جهانی*. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ اول.
- سیف، اله‌مراد، بهنام مرشدی و مجتبی راعی دهقی. (۱۳۹۳). *اقتصاد مقاومتی و بانکداری مقاومتی، مفاهیم، تجارب و شاخص‌ها*. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- سیف، اله‌مراد. (۱۳۹۱). *«الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبیتی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»*. فصلنامه علمی- پژوهشی *آفاق امنیت*. سال پنجم، شماره شانزدهم، پاییز.
- سیقلو، سجاد. (۱۳۹۲). *«اقتصاد مقاومتی، راهبرد دفاع غیرعامل اقتصادی»*. مجله سیاست دفاعی. سال ۲۲، شماره ۸۷، تابستان.
- سیقلو، سجاد. (۱۳۹۲). *«مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»*. فصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی. سال پنجم، شماره اول، پاییز و زمستان.
- طنیانی، مهدی. (۱۳۹۴). *درآمدی بر اقتصاد مقاومتی و آموزش و پرورش*. تهران: بی‌جا.

- طنینانی، مهدی و همکاران. (۱۳۹۶). *مقدمه‌ای بر اقتصاد تحریم*. تهران: انتشارات نیلوفران. چاپ دوم.
- عبدالملکی، حجة‌الله. (۱۳۹۶). *اقتصاد مقاومتی در عصر مذاکرات هسته‌ای*. انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع).
- عبدالملکی، حجة‌الله. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، درآمدی بر مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). چاپ چهارم.
- غیاثوند، ابوالفضل و الهه رمضانیان. (۱۳۹۴). «ارزیابی میزان تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۲». *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*. سال هجدهم. شماره ۶۸ پاییز.
- فرتوک‌زاده، حمیدرضا و جواد وزیری. (۱۳۹۳). *گذار به اقتصاد مقاومتی*. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- گروه مؤلفان. (۱۳۹۴). *اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران*. مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد. چاپ اول.
- میرمعزی، حجة‌الاسلام سیدحسین. (۱۳۹۱). «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن، با تاکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری». *فصلنامه اقتصاد اسلامی*. شماره ۴۷. صص ۴۹-۷۴.
- مومنی، حانیه سادات. (۱۳۹۶). *اقتصاد مقاومتی در کشورهای پیشرفته با تاکید بر تولید ملی*. تهران: انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع).
- ملک‌زاده، محمد شریف و مرتضی عابدینی. (۱۳۹۴). *ابعاد اقتصاد مقاومتی در صنعت نفت*. تهران: انتشارات جنگل.
- مقیم، فاطمه، بهنام عسکری و مهدی هاشمی. (۱۳۹۴). *اقتصاد مقاومتی از نگاه کارآفرین برتر*. تهران: نشر ورجاوند. چاپ دوم.
- نعمت‌اللهی، حسین و سعید حیدری کبریتی. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، راهکار مقابله با تحریم*. تهران: نشر نیلوفران. چاپ اول.
- نعیم‌آبادی، غلامعلی. (۱۳۹۵). *مبانی دینی اقتصاد مقاومتی*. انتشارات سروش نجیما.
- نوفرتی، محمد. (۱۳۹۵). «اقتصاد مقاومتی و راه‌های دستیابی به آن». *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*. سال چهارم. پاییز.
- نوده‌فراهانی، اسماعیل. (۱۳۹۵). *سه گفتار در باب اقتصاد مقاومتی*. قم: نشر معارف.
- هاشم‌پور، محمد امیر، وحید عزیزی، مهدی صیادی و احمد اسدی. (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی، سکوی پیشرفت و عدالت*. تهران: نشر خیزش. چاپ چهارم.